

شاخصه‌های معماری ایرانی – اسلامی در مجموعه‌های مسکونی

تألیف و تدوین:

دکتر اسماعیل ضرغامی

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی

سیده اشرف سادات

سر شناسنامه	: ضرغامی، اسماعیل، ۱۳۳۸-
عنوان و نام پدیدآور	: شاخصه های معماری ایرانی- اسلامی در مجتمع های مسکونی / تدوین اسماعیل ضرغامی، سیده اشرف سادات.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۰ ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۹۴-۷۳-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: معماری اسلامی - ایران - ترکیب، تناسب و غیره
موضوع	: Islamia architecture – Iran – Compositions, proportion, etc
موضوع	: خانه سازی - ایران -- مشخصات
موضوع	: House, construction – Specifications – Iran
موضوع	: معماری ایرانی - ترکیب، تناسب و غیره
موضوع	: Architecture, Iranian – Composition, proportion, etc
موضوع	: مجتمع های مسکونی - ایران
موضوع	: Housing development – Iran
موضوع	: مسکن - ایران - تهران
موضوع	: Housing – Iran – Tehran
موضوع	: معماری بومی - ایران
موضوع	: Vernacular architecture – Iran
شناسه افزوده	: سادات، سیده اشرف، ۶۶/۱۱/۱۴، تألیف-تدوین، فوق لیسانس، ۲۲۹۷۰۰۴۲
شناسه افزوده	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی
شناسه افزوده	: Shahid Rajaei Teacher Training University
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ش ۲ / ض ۱۴۸۰ / NA
رده بندی دیویی	: ۷۲۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۴۵۱۳۹۶

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی

عنوان	: شاخصه های معماری ایرانی- اسلامی در مجموعه های مسکونی
تألیف و تدوین	: دکتر اسماعیل ضرغامی، عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی، سیده اشرف سادات
ویراستار علمی	: دکتر علی شرقی
ویراستار ادبی	: عاطفه نجیبی
نوبت چاپ	: اول - زمستان ۱۳۹۵
انتشارات	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی
لیتوگرافی	: نگین سبز
چاپ	: برهان
طراح جلد	: محمد معتمدی نژاد
ناظر چاپ	: محمد معتمدی نژاد
کارشناس چاپ و صفحه آرا	: محمدجواد رحیمیان
کارشناسان	: طاهره کیا، علی رضایی اهوآئینی
شمارگان	: ۱۰۰۰ جلد
قیمت	: ۱۷۰،۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۹۴-۷۳-۶
	: ISBN: 978-600-6594-73-6

کلیه حقوق این اثر برای مؤلفان و مترجمان و دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی محفوظ است.

نشانی: تهران، لویزان - کد پستی ۱۵۸۱۱-۱۶۷۸۸ - صندوق پستی ۱۶۳ - ۱۶۷۸۵ - تلفن: (۲۶۳۲) ۹ - ۰۶۰ ۲۲۹۷۰۰۶۰، ۰۷۰ ۲۲۹۷۰۰۷۰.

تلفکس: ۲۲۹۷۰۰۴۲، پست الکترونیکی: Publish@srutu.edu، وب سایت: http://Publish.srutu.edu

تقدیم به:

آنان که دلشان برای ایران می تپد.
آنان که برای اعتلای فرهنگ ایران زمین
می کوشند.

آنان که تمدن ایرانی - اسلامی را با معماری
بر عرصه تاریخ ثبت می کنند.
اساتید و آنان که وجهه همت خود را
آموزش و انتقال دانش و فناوری های
معماری و سایر علوم وابسته قرار داده اند.

فهرست

صفحه

عنوان

فصل اول

مقدمه

۱	مقدمه
۶	۱-۱- معرفی معماری ایرانی - اسلامی
۹	۱-۱-۱- تعریف مسکن سنتی
۱۰	۱-۱-۲- کیفیت مسکن درخانه‌های سنتی ایران

فصل دوم

مفاهیم پایه مسکن

۱۳	مفاهیم پایه مسکن
۱۳	۱-۲- مفهوم‌شناسی مسکن
۱۳	۱-۱-۲- مسکن
۱۴	۲-۱-۲- مسکن از دیدگاه دین اسلام

۱۶	۲-۲-مفهوم‌شناسی خانه
۱۶	۲-۲-۱- خانه
۱۷	۲-۲-۲- خانه از دیدگاه اندیشمندان
۱۸	۲-۲-۳- ویژگی‌های خانه در آیات قرآن
۲۰	۲-۳- اهمیت مسکن در زندگی انسان
۲۱	۲-۴- خصوصیات سکونت‌گاه
۲۳	۲-۵- شناخت معماری مسکن گذشته ایران براساس معیارهای مسکن اسلامی
۲۳	۲-۶- مسکن معاصر

فصل سوم

سیر تحول مسکن در تهران و آرایه‌های پایداری در هر یک از دوره‌ها

۲۵	سیر تحول مسکن در تهران و آرایه‌های پایداری در هر یک از دوره‌ها
۲۵	۳-۱- بررسی خانه در دوره سنتی (دوره پیش تا اوایل دوره قاجار)
۲۵	۳-۱-۱- ساختار اجتماعی- فرهنگی
۲۶	۳-۱-۲- بافت شهری
۲۷	۳-۱-۳- ساختار کارکردی خانه
۲۷	۳-۱-۴- ساختار کالبدی
۲۸	۳-۱-۵- اصول طراحی
۲۹	۳-۱-۶- برخی آرایه‌های پایداری موجود در این دوره
۳۲	۳-۲- بررسی خانه در دوره انتقال (اواخر دوره قاجار تا حدود دهه چهل)
۳۲	۳-۲-۱- ساختار اجتماعی- فرهنگی
۳۳	۳-۲-۲- بافت شهری
۳۳	۳-۲-۳- ساختار کارکردی خانه
۳۴	۳-۲-۴- ساختار کالبدی
۳۴	۳-۲-۵- اصول طراحی
۳۶	۳-۳- بررسی خانه در دوره تجدد (حدود دهه چهل تاکنون)
۳۶	۳-۳-۱- ساختار اجتماعی- فرهنگی

۳۷	۲-۳-۳- بافت شهری
۳۸	۳-۳-۳- ساختار کارکردی خانه
۳۹	۴-۳-۳- ساختار کالبدی
۳۹	۵-۳-۳- اصول طراحی
۴۰	۶-۳-۳- برخی آرایه‌های پایداری موجود در این دوره
۴۰	۷-۳-۳- جمع‌بندی

فصل چهارم

انواع مجتمع‌های مسکونی

۴۳	انواع مجتمع‌های مسکونی
۴۳	۱-۴- پیشینه ساخت مجتمع‌های مسکونی در ایران
۴۴	۲-۴- سیر تحول تاریخی تیپولوژی مجتمع‌های مسکونی در ایران
۴۴	۳-۴- مجتمع‌های مسکونی
۴۷	۴-۴- نمونه موردی
۵۵	۵-۴- گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی
۵۸	۶-۴- انواع مجتمع‌های مسکونی
۶۵	۷-۴- انواع مسکن شهری
۶۶	۸-۴- دسته‌بندی مجتمع‌های مسکونی از نظر هم‌جواری‌ها
۷۰	۹-۴- مزایا و معایب در مجتمع‌های مسکونی
۷۳	۱۰-۴- ابعاد اجتماعی، فرهنگی و روانی در مجموعه‌های مسکونی
۷۴	۱-۱۰-۴- تعاملات اجتماعی
۷۷	۲-۱۰-۴- امنیت در مجتمع‌های مسکونی
۷۹	۳-۱۰-۴- بزه‌کاری، جرم‌خیزی و محیط کالبدی مجتمع‌ها
۸۰	۴-۱۰-۴- مسائل تربیتی کودکان در مجتمع‌های مسکونی
۸۱	۵-۱۰-۴- روابط همسایگی
۸۲	۶-۱۰-۴- اشراف
۸۳	۷-۱۰-۴- بهداشت روانی

- ۸۵ ۴-۱۰-۸- فضای سبز و باز
- ۸۷ ۴-۱۱- جامعه شهری و مجموعه‌های مسکونی
- ۸۸ ۴-۱۲- بررسی رابطه میزان رضایت از مجتمع‌های مسکونی بر روابط انسان

فصل پنجم

بررسی اصول حاکم بر طراحی فضاهای سنتی

- ۹۳ بررسی اصول حاکم بر طراحی فضاهای سنتی
- ۹۳ ۵-۱- ویژگی‌های معماری سنتی مسکن
- ۹۴ ۵-۲- بررسی تغییرات الگوی مسکن ایرانی «دیروز»
- ۹۴ ۵-۲-۱- درون‌گرایی
- ۹۶ ۵-۲-۲- سازمان فضایی و عملکرد اندام‌های خانه
- ۹۸ ۵-۲-۳- شیوه زندگی
- ۹۹ ۵-۲-۴- شیوه ساخت
- ۱۰۰ ۵-۲-۵- نوع و ارتباط واحدهای مسکونی
- ۱۰۱ ۵-۲-۶- تعداد و نوع رابطه ساکنین
- ۱۰۱ ۵-۲-۷- رویارویی با اقلیم
- ۱۰۲ ۵-۲-۸- انسان با طبیعت
- ۱۰۲ ۵-۳- بررسی تاثیر معماری خانه سنتی به مسکن امروز
- ۱۰۵ ۵-۴- بررسی عوامل موثر در شکل‌گیری مسکن فردا
- ۱۰۵ ۵-۴-۱- تکنولوژی
- ۱۰۶ ۵-۴-۲- روابط اجتماعی
- ۱۰۶ ۵-۴-۳- ارتباط معمار و خانه
- ۱۰۷ ۵-۴-۴- فرهنگ و هویت
- ۱۰۷ ۵-۵- بررسی الگوها و قلمروها در معماری ایرانی
- ۱۰۸ ۵-۱- خانه‌های تاریخی
- ۱۰۸ ۵-۲- خانه‌های معاصر
- ۱۰۹ ۵-۶- بررسی برخی بایدها در حوزه‌ی معماری و شهرسازی اسلامی

۱۱۱	۷-۵- معیارهای طراحی خانه مطلوب ایرانی اسلامی
۱۱۳	۷-۵-۱- توجه به حریم خصوصی
۱۲۲	۷-۵-۲- استفاده از عوامل طبیعی
۱۲۳	۷-۵-۳- امنیت و آسایش
۱۲۶	۷-۵-۴- تواضع در خانه (اجتناب از خودبینی و اسراف)
۱۲۶	۷-۵-۵- کیفیت فضا
۱۲۸	جمع‌بندی

فصل ششم

مفاهیم معماری ایرانی - اسلامی در بناهای سنتی

۱۳۱	مفاهیم معماری ایرانی- اسلامی در بناهای سنتی
۱۳۱	۶-۱- معماری
۱۳۲	۶-۲- معماری اسلامی
۱۳۳	۶-۳- معماری ایرانی- اسلامی
۱۳۴	۶-۳-۱- باطن معماری ایرانی- اسلامی
۱۳۴	۶-۳-۲- ظاهر معماری ایرانی- اسلامی
۱۳۵	۶-۴- معماری ایرانی و هنر اسلامی
۱۳۷	۶-۵- هنر ایرانی
۱۳۸	۶-۶- معماری و حکمت ناب ایرانی
۱۳۹	۶-۷- پویایی و حکمت معماری اسلامی
۱۴۱	۶-۸- معماری سنتی ایران
۱۴۲	۶-۸-۱- مبانی معماری سنتی ایران
۱۴۳	۶-۸-۲- گونه‌شناسی معماری سنتی ایرانی
۱۴۳	۶-۹- فرهنگ
۱۴۴	۶-۹-۱- فرهنگ ایرانی
۱۴۵	۶-۹-۲- هویت با فرهنگ و محیط
۱۴۷	۶-۹-۳- فرهنگ عامل اصلی شکل‌گیری خانه

- ۱۴۸ -۱۰-۶- فرهنگ ایرانی از دیر باز تاکنون
- ۱۴۹ -۱۱-۶- مدرنیته و تحول فرهنگ خانه
- ۱۵۳ -۱۲-۶- پایداری در معماری سنتی و تلفیق آن با معماری معاصر

فصل هفتم

استخراج شاخصه‌های معماری ایرانی - اسلامی

- ۱۵۵ استخراج شاخصه‌های معماری ایرانی - اسلامی
- ۱۵۶ ۱-۷- مراحل استخراج شاخصه‌های معماری ایرانی - اسلامی
- ۱۶۹ سخن پایانی

منابع

- ۱۷۵ منابع فارسی
- ۱۸۵ منابع لاتین

پیش‌گفتار

حمد و ثنای پروردگار یکتا، که آرامش را در ستیز گذر لحظات سخت، سربلندی را در دورنمای مبهم، رقابت و شکست را در میدان رویارویی جلوه‌های حیات قرار داده است. محبوبی که رایت فتح در پهنه بی‌کران کیهان جز به فرمایش او برافراشته نگردد و جبروت شکوه بی‌انتهای او را جز او نشاید.

دغدغه پیوند با گذشته و عدم توفیق اساسی در به‌وجود آوردن یک جریان معماری که بتواند به صورت صحیح در ادامه و تکامل تاریخ با ارزش معماری ایران، سهمی را در معماری معاصر جهان به خود اختصاص دهد و بتواند در پیش‌برد اهداف و مؤلفه‌های بنیادین معماری اصیل ایرانی-اسلامی مؤثر باشد، ضرورت توجه به این مفاهیم و به‌کارگیری آن‌ها را در قالب نو در جریان معماری امروز ایران را دو چندان می‌نماید. با درک این ضرورت، همت و عشق توجه به مبانی، مفاهیم و الگوهای بنیادین معماری ایرانی-اسلامی افزون می‌گردد. تا بتوان راهی گشود که در آن معماری معاصر ضمن به‌کارگیری تکنولوژی نوین در امر ساخت و ساز، به همان الگوها وفادار ماند و آن‌ها را در جریان فعالیتی خلاق تکامل بخشد. امید است بررسی مؤلفه‌های تجارب ارزنده معماران و به‌کارگیری الگوها و مفاهیم معماری ایرانی-اسلامی در کالبدی نوین شهری متناسب با هویت فرهنگی ایرانی اسلامی را به ارمغان آورد.

تاریخ معماری ایرانی نشان می‌دهد که در شکل‌گیری فضاهای مختلف به‌خصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و زمینه‌های فرهنگی خاص ایرانیان همواره از عناصر تاثیرگذار بوده است. با گسترش پیشرفت‌های علمی و گسترش تکنولوژی جهان که به همراه خود تغییرات معنی‌داری را در همه ابعاد زندگی به‌خصوص شیوه سکونت به‌وجود آورده، شکاف بزرگی در توجه

معماران به اصول معماری ایرانی- اسلامی با نوگرایی در کشور به وجود آمده است نتیجه آن کم توجهی به ارزش‌های فرهنگ ایرانی در ساخت و سازهای شهری بوده است. اعتقاد اکثر ایرانیان بر این است که در جامعه‌ی اسلامی باید از مسکنی استفاده گردد که ویژگی‌های یک مسکن ایرانی- اسلامی را داشته باشد تا در آن هم آسایش و آرامش برسند و هم منزلی برای فلاح و رستگاری و عاقبت بخیری آن‌ها باشد.

کتاب حاضر، با شناخت حساسیت و اهمیت موضوع مسکن و هویت مطلوب آن، مطالعه در این زمینه را از دیدگاه اسلام و به صورت بنیادین و در حوزه مبانی و اصول معماری و شهرسازی اسلامی، توجه به نیازها و شرایط جامعه کنونی را ضروری می‌داند. چرا که تأثیر ارزش‌های اسلامی و واقعیت‌ها بر فضاهای زیستی و کالبدی در همه حال، تأثیری بسیار مفید و مثبت به همراه خواهد داشت.

خانه‌ای با کیفیت اسلامی، بر سلامت روان و جسم ساکنین در آن تأثیر می‌گذارد و سلامت و سعادت افراد خانواده باعث سلامت اجتماع و پیشرفت آن می‌گردد. خانه کوچک‌ترین واحد یا سلول بافت اجتماعی و کانون پرورش فرهنگ خانواده محسوب می‌شود. جایی که کودک از لحظه‌ی چشم به جهان گشودن تا بلوغ جسمانی در آن به سر می‌برد، شخصیت، علائق و عواطف او در آن شکل می‌گیرد و چون بزرگ شد و پا به عرصه‌ی اجتماع گذارد تا آخر عمر خاطرات آن در ذهن او باقی می‌ماند (الکساندر، چرمایف، ۱۳۷۶). بدین ترتیب مسکن فضایی است که اولین تجربیات اجتماعی ساکنین در آن شکل می‌گیرد. و از طرفی شکل شهرهای امروزه تا حد زیادی متأثر از شکل مسکن ما بوده است از این جهت، مسکن نه تنها مسئولیت تجربه ما از خانه و زندگی خانوادگی است، بلکه نقش فضای شهری که ما هر روز در آن سکونت داریم را نیز بر عهده دارد همچنین موضوع مسکن در میان موضوعات معماری، شدیدترین پیوندها را با ظریف‌ترین اشکال با میراث و ویژگی‌های محیطی- فرهنگی داشته و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در دین اسلام مسکن فقط سرپناهی برای بیتوته و زندگی به هر قیمتی نیست. بلکه مسکن ایرانی- اسلامی به‌عنوان کانون تفاهم و مؤدت خانوادگی، و مزید بر آن مرکزی برای تربیت انسان با مکارم و فضایل اخلاقی و محلی برای آرامش و سکینه پیش‌بینی می‌گردد.

اسماعیل ضرغامی

سیده اشرف سادات

پاییز ۱۳۹۵